

Pozapomenutý raně středověký nález z Posázaví

Josef Bubeník – Jiří Bernat

1. ÚVOD

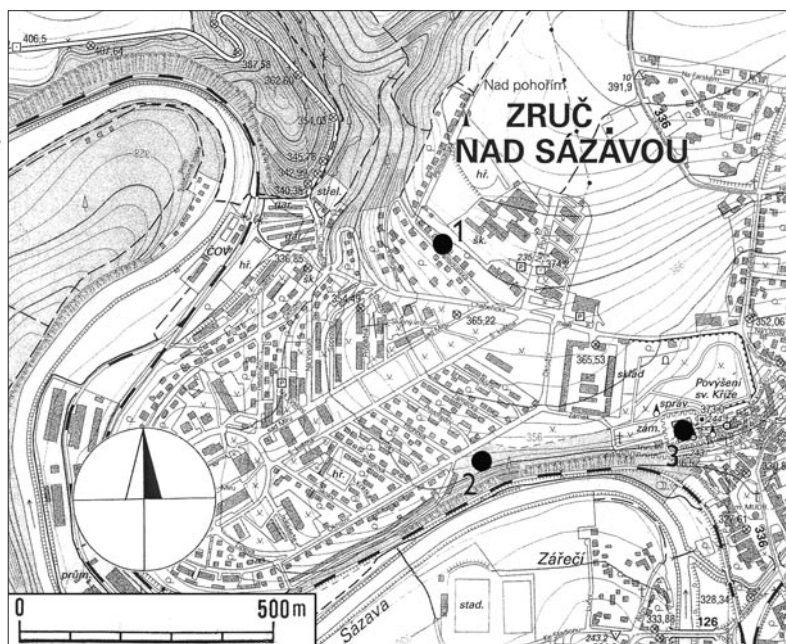
V roce 1964 uvedla do literatury M. Kostelníková (1964; srov. Justová 1968, 315) nález raně středověké keramiky a železného předmětu ze Zruče nad Sázavou, z tehdejší parcely č. 1208/6. Na nálezy narazil pan Jaroslav Rezek starší (tehdy bytem v Hlohové ulici čp. 559, Zruč n. Sázavou) dne 6. dubna 1963 při stavbě rodinného domku. Podle uvedeného parcelního čísla se tak stalo nikoliv v Hlohové ulici, kam je bod nálezu mylně umístěn v Archeologické databázi Čech spravované Archeologickým ústavem AV ČR Praha, ale v ulici Pardidubské, ve výkopu pro základy domu, nyní čp. 741 (obr. 1:1), jak na základě našeho pátrání po bližších okolnostech a osudech předmětů z nálezu dokládáme níže. Pan J. Rezek starší ohlásil svůj nález do tehdejšího Okresního muzea v Kutné Hoře a poté odcestoval do zahraničí. Pracovníci muzea až s odstupem více než jednoho měsíce od nahlášení informovali o nálezu tehdejší pracoviště ARÚ ČSAV Praha v Bylanech u Kutné Hory, kde se objevu ujala M. Kostelníková a dodatečně jej ověřila na místě. Nemohla však již hovořit s nálezcem panem J. Rezkem starším, který byl v té době, jak jsme si již uvedli, v zahraničí, ale pouze s jeho manželkou, která ale nebyla s nálezem zcela seznámena.

2. DOSAVADNÍ POZNATKY O NÁLEZU

M. Kostelníková vypracovala o objevu již 22. srpna 1963 hodnotnou nálezovou zprávu (Kostelníková 1963), která je základním zdrojem našich informací. Podle této zprávy prohlédli naleziště pracovníci bylanské expedice hned téhož dne (25. června 1963), co jim byl nález z muzea telefonicky ohlášen. Mohli však již jen konstatovat, že na parcele č. 1208/6 (obr. 1:1) byly při jihovýchodní straně prohlubně pro základy a podsklepení domku nalezeny v hloubce asi 90 cm ve štěrkopísku s kamennou drtí dvě „slovanské“ nádoby, dle původního sdělení stejně hluboko a blízko sebe uložené. Někde v jejich okolí byl nalezen ještě železný nožík. V profilu při okraji základů (ve stěně výkopu), vzdáleném od nálezů 100–200 cm, nebyl zjištěn žádný zásah (objekt), který by s původním uložením nalezených předmětů mohl souviset. Bližší určení povahy nálezu tak již nebylo možné.

Obr. 1. Zruč nad Sázavou, okr. Kutná Hora. 1 – poloha raně středověkého nálezu z r. 1963 ve výkopu pro základy rodinného domu čp. 741 na nynější parc. č. st. 2258 v Pardidubské ulici, 2 – valy a příkopy opevněný středověký areál v poloze „Starý Zámek“ nebo též „Valy“; 3 – vrcholně středověký hrad přestavěný na zámek

3. POLOHA NÁLEZU A NOVÉ ÚDAJE O NÁLEZOVÉ SITUACI

Nález do jisté míry ověřují a drobně doplňují nově získané informace od pana Jaroslava Rezka mladšího, který sdělil, že k nálezu došlo při ručním kopání základů rodinného domku čp. 741 v Pardidubské ulici. Nález byl dle něho učiněn nikoliv na jednom, ale na dvou místech výkopu, jedno z nich se přitom nacházelo „v rohu“. Ve stěně výkopu byla prý patrná ještě do půlkruhu utvářená, červeně zbarvená „propálená skvrna“.¹ Protože už nelze bezpečně určit, v kterém místě jihovýchodní části základů k objevům skutečně došlo ani to, zda se jednalo o východní nebo jižní roh domu (stavba není orientována podle světových stran), je možné nálezovou polohu prostorově identifikovat jedině s celou plochou zastavěnou uvedeným domem na nynější parc. č. st. 2258, jež vznikla oddělením části pův. parc. č. 1208/6 po dokončení stavby.²

Předměty z nálezů měl dle J. Rezka mladšího převzít „nějaký pán z muzea“. Kdo to byl, nevíme, ale kolem 22. srpna s nalezenými věcmi zřejmě už pracovala při jejich dokumentaci a psaní nálezové zprávy Dr. M. Kostelníková. Když se však nálezce, pan J. Rezek starší vrátil asi po roce a půl ze zahraničí a v muzeu se na svůj nález ze Zruče nad Sázavou se synem doptával, tak tam se již tehdy nepodařilo nádoby ani nůž dohledat.

4. POPIS NÁLEZŮ

Obě keramické nádoby a nožik ze Zruče nad Sázavou, z Pardidubské ulice, zůstávají neznámé, proto v dalším můžeme pracovat jen s na tehdejší dobu kvalitním popisem a vyobrazením M. Kostelníkové (1963). Nezbyvá nám než původní údaje v podstatě jen reprodukovat.

1. Keramická nádoba s širokým nízkým hrdlem a rozevřeným, svisle seříznutým, na vnitřní straně mělce prožlábnutým okrajem. Maximální výduť se nachází v horní polovině nádoby. Tělo se oble stáčí k silně prohnutému dnu, na němž jsou patrné jemné souběžné rýžky-stopy po podložce. Nádoba je zhotovena z jemně zrnitého materiálu s droboučkou slídou. Povrch je jemně drsný, ohlazený. Barva hnědá až černavá. Uvnitř jsou na povrchu patrné stopy horizontálního zpracování, dno je rovné a oble přechází do stěn. Barva při dně hnědá, na ostatní ploše šedočerná. Horní polovinu těla nádoby vyplňují málo zřetelné mříčky, poměrně husté horizontální rýhy. Povrch nádoby je nepatrně poškozen, okraj na jednom místě zčásti odlomen. Rozměry: výška 12,4 cm; průměr okraje 11,1 cm; průměr dna 7 cm; průměr výduť 13 cm ve výšce 7 cm (zde obr. 2:1).

2. Keramická láhev s úzkým profilovaným hrdlem (v. 2,5 cm) a nízkým, rozevřeným, kónicky seříznutým okrajem se žlábkem na vnitřní straně. Maximální výduť je v horní polovině těla nádoby, stěny spadají jen nepatrně oble ke dnu téměř rovnému. Uvnitř je dno rovné a přechází ostře do stěn, na nichž jsou stopy opracování. Jemně drsný povrch je ohlazen. Nádoba je zhotovena z jemně zrnitého materiálu s droboučkou slídou. Barva je okrově hnědá až tmavošedá. Na horní části výduť až k okraji procházejí tři řady šikmých vrypů zhotovených trojitým rydlem. Vnější řady jsou skloněny vpravo, prostřední vlevo. Plocha mezi nimi je mírně žlábkovitě promáčknutá. Rozměry: v. 15,4 cm; průměr okraje 6,3 cm; průměr dna 8,2 cm; maximální výduť 12,4 cm v hloubce 7 cm (zde obr. 2:2).

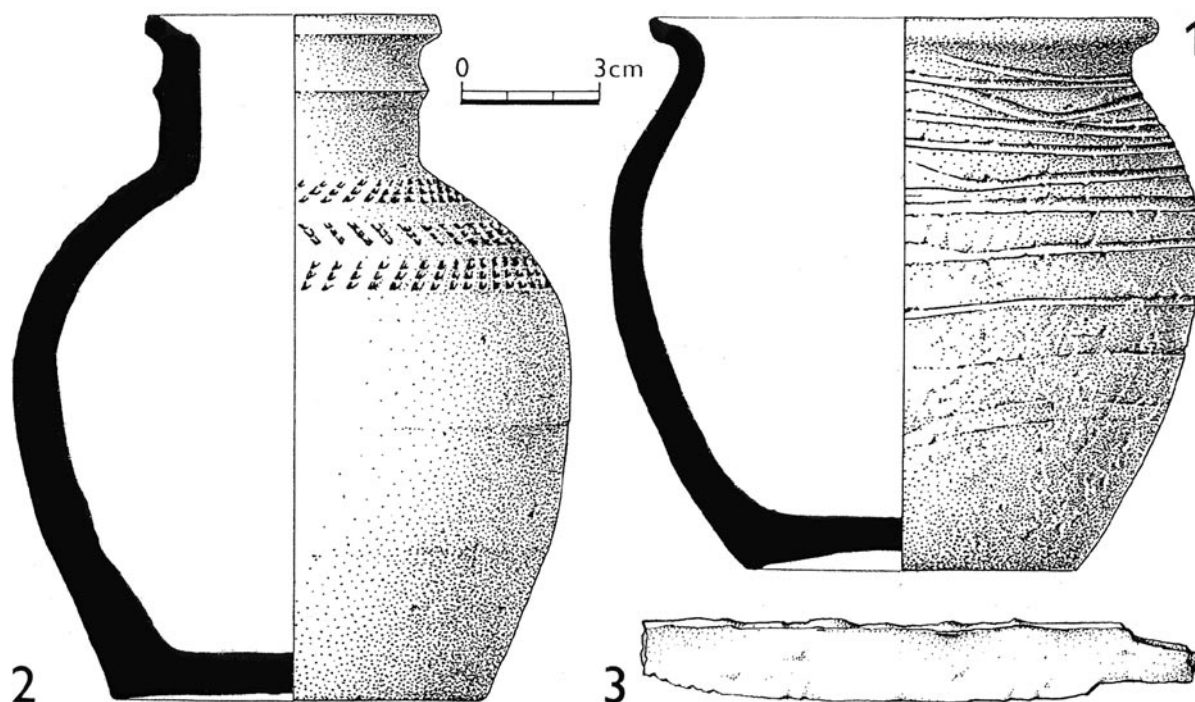
3. Železný nožik s odlomeným hrotem a trnem. Rovný hřbet čepele přechází šikmo v trn. Ostří je mírně prohnuté. Rozměry: zach. délka 12,5 cm; max. š. 1,7 cm; š. hřbetu 4 mm (zde obr. 2:3).

5. ZÁVĚR

Vzhledem k okolnostem i k absenci přesné terénní dokumentace je nález označován jako ojedinělý (Kostelníková 1963). Vzhledem ke skladbě objevených předmětů (dvě celé nádoby a zlomek nože), k jejich možnému časovému zařazení nejspíše do mladší fáze střední doby hradištní či k jejímu přechodu do mladohradištního období a konečně i podle umístění naleziště ve vyvýšené poloze nad mírným svahem, obráceným k jihozápadu až jihu do údolí Sázavy (obr. 1:1), jedná se v případě nálezů z Pardidubské ulice ve Zruči nad Sázavou velmi pravděpodobně o polohu pohřebiště a o nálezy z nerozpoznaných hrobů. Tomu by nasvědčovala i nová, výše zmíněná informace pana J. Rezka mladšího o tom, že keramické nádoby (hrnec a lahev) nebyly zachyceny na jednom místě výkopu základů, a tak mohly být součástí výbavy nikoliv jednoho ale možná dvou hrobových objektů. O kosterných pozůstatcích při nálezích není sice žádných zmínek, zajímavý však může být údaj pana J. Rezka mladšího o propáleném (?) místě. Jednalo se snad o žárové hroby? Při tehdejší i následné výstavbě v okolí Pardidubské ulice nebyly

¹ Pan J. Rezek mladší ještě uvedl, že jim tehdy ve škole o nálezů vyprávěl i pan učitel Jedlička, kronikář města, který měl prý učinit o objevu i zápis do městské kroniky. Současný kronikář Zruče nad Sázavou, pan M. Bína, na dotaz v této věci sdělil dopisem z 10. února 2014, že v kronice zápis o objevu není.

² S-JTSK, plocha mezi body: 1. Y699846 : X1086852, 2. Y699841 : X1086857, 3. Y699842 : X1086859, 4. Y699842 : X1086860, 5. Y699849 : X1086865, 6. Y699854 : X1086858.

Obr. 2. Zruč nad Sázavou, okr. Kutná Hora. Raně středověké nálezy získané v r. 1963 z výkopu pro základy rodinného domu čp. 741 na nynější parc. č. st. 2258 v Pardidubské ulici. 1, 2 – celé keramické nádoby; 3 – fragment železného nože. Podle M. Kostelníkové (1963), upraveno

sice zaznamenány žádné další nálezy, ale při způsobu provádění zemních prací na nedalekých velkých stavbách (např. škola) nelze vyloučit, že zejména menší hrobové objekty mohly zcela uniknout pozornosti.

Bez ohledu na omezené interpretační možnosti představuje nále z Pardidubské ulice až doposud stopu nejstaršího, raně středověkého osídlení na katastru dnešní Zruče nad Sázavou, snad z konce 9. či spíše z 10. století.

Z širšího pohledu je nále zřejmě dokladem dobové kolonizace při rozhraní středního a horního Posázaví, na dotyku Středočeské pahorkatiny s okrajem Českomoravské vrchoviny. Nejbližší raně středověké nálezy po toku řeky známe z Kácova (Bubeník 1970, 300–302, obr. 7:2, 4–7; hradiště proti Kácovu /k. ú. Polipsy/ později odmítnuto, srov. Bernat – Štědra 2005, 197–199); patrně i z Českého Šternberka (Bernat – Štědra 2005, 199–201, s lit.) a dále ze Soběšina (Bubeník 1970, 300, obr. 7:1 – kostrový hrob datovatelný podobně jako nále z Zruče n. Sáz.). Proti toku řeky registrujeme až pozdní nálezy z Ledče nad Sázavou (např. Turek 1970, 137), související s otázkami kolem hradišť na Českomoravské vrchovině (Hradec, okr. Havlíčkův Brod, „Kočičí zámek“; Vrtěšice, okr. Havlíčkův Brod; Česká Cikánka, obec Svatka, okr. Žďár nad Sázavou: Čtverák et al. 2003, 86–87; 348; 56–57; Lutovský 2006, 26). Od severu směrem k řece Sázavě jsou nejbližší stopou raně středověkého osídlení lokality z dnešního jižního Kutnohorska (zejména Chlístovice, „Sión“: Zápotocký 2003, 323–343, srov. i obr. 25A–C:2; Čtverák et al. 2003, 108), eventuelně jižního Čáslavska (např. Hraběšín: Turek 1956, 108–113; srov. Tomášek 1999 i Zápotocký 2003, obr. 25A:11; Lomec?: Zápotocký 2003, obr. 25A:9; Čtverák et al. 2003, 188–189). Časově srovnatelné raně středověké nálezy z blízkého okolí Zruče jižně od řeky Sázavy zatím neznáme. Pomineme-li ne zcela jasné a dnes již stěží ověřitelné údaje R. Turka (1970, 159 i pozn. 118) o valech a hradišku v Trhovém Štěpánově, lze zde potom uvést snad jen hroby a další nále z vzdálenější Libže v povodí Blanice na dnešním Vlašimsku (Turek 1965, s lit.). Přesto může ojedinělý, patrně hrobový nále z katastru dnešní Zruče nad Sázavou naznačovat přechod přes Sázavu od hustě zasídlené krajiny na severu (srov. Zápotocký 2003, obr. 25A–C), z okrajů dnešního Kutnohorska respektive Čáslavska směrem na jih k znatelně méně osídlenému území za řekou, a to i když nálezy ze Zruče přesnější analogie v nálezech z Kutnohorska ani Čáslavska nemají.³

³ Podobně souvisejí s přechodem přes řeku Sázavu další raně středověká naleziště; např. v okolí města Sázavy (Bubeník 2006, passim; Bubeník – Bernat 2015, passim, zvl. obr. 2, s lit.), či v širším zázemí hradiště Lštění (naposledy Čtverák et al. 2003, 191–193, s lit.; Varadzin 2010, 542) nebo na západ v Čerčanech (např. Turek 1970, 121, s lit.) a v Pyšelicích (Vařeka 1999, s lit.), vždy s vazbou na komunikace.

Zhruba 400 m jižně od místa nálezů se nad skalnatým srázem k řece Sázavě nachází další významná zručská památka, hradiště Starý zámek v poloze zvané též Valy (*obr. 1:2*). Z něho však pocházejí až středověké (spíše ojedinělé) nálezy ze 13.–14. století (*Durdík 1997, 330*) a podle T. Durdíka (*2000, 632*) se jedná o mimořádně zajímavý objekt z nejstaršího období stavby šlechtických hradů u nás, považovaný nejčastěji za předchůdce hradu založeného až ve 14. století v místech zručského zámku (*Durdík 2000, 630–631 s lit.*), asi o 400 m východněji, nicméně v podobné terénní situaci, tj. opět při hraně skály nad Sázavou (*obr. 1:3*), ale s poněkud větším převýšením nad řekou a blíže k historickému jádru města při ústí Ostrovského potoka.

PRAMENY A LITERATURA

- Bernat, J. – Štědra, M. 2005: Posázavská hradiště – nové nálezy a poznatky, *Archeologie ve středních Čechách* 9, 197–225.
- Bubeník, J. 1970: Příspěvek k poznání hradištního osídlení Posázaví, *Archeologické rozhledy* 22, 286–306.
- Bubeník, J. 2006: Ekumena Sázavska. In: P. Sommer (ed.), *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha, 160–170.
- Bubeník, J. – Bernat, J. 2015: O raně středověké cestě k jihu a počátcích sázavského kláštera, *Archeologie ve středních Čechách* 19, 351–355.
- Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha.
- Durdík, T. 1997: Zruč nad Sázavou, okr. Kutná Hora, *Výzkumy v Čechách* 1993–5, 330.
- Durdík, T. 2000: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha.
- Justová, J. 1968: Nálezy zprávy Archeologického ústavu ČSAV 1955–1964. *Archeologické studijní materiály* 6. Praha.
- Kostelníková, M. 1963: Zruč n. Sáz., okr. Kutná Hora. Nálezy zpráva Archeologického ústavu ČSAV Praha, č. j. 4713/63.
- Kostelníková, M. 1964: 166. Zruč nad Sázavou, okr. Kutná Hora, *Bulletin záchranného oddělení* 1–1963, 50.
- Lutovský, M. 2006: Od palisády ke zdi: Raně středověká hradiště v Čechách ve světle archeologického bádání posledních dvou desetiletí, *Archaeologia historica* 31, 21–44.
- Tomášek, M. 1999: Hraběšín na Čáslavsku, *Archaeologia historica* 24, 91–100.
- Turek, R. 1956: Mohyly českých Charvatů, *Slavia antiqua* 5, 103–157.
- Turek, R. 1965: K staroslovanskému pohřebišti v Libži na Vlašimsku, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 6, 77–81.
- Turek, R. 1970: Příspěvky k historické topografii středního Posázaví, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 11, 116–176.
- Varadzin, L. 2010: K vývoji hradišť v jádru Čech se zřetelem k přemyslovské doméně (příspěvek do diskuse), *Archeologické rozhledy* 62, 535–554.
- Vařeka, P. 1999: Raně středověké sídliště u Pyšel (okr. Praha-východ). Příspěvek k poznání osídlení dolního Posázaví, *Archeologie ve středních Čechách* 3, 523–530.
- Zápotocký, M. 2003: K ranému středověku Kutnohorska: hradiště Cimburk a Sión, *Archeologické rozhledy* 55, 297–346.

Ein vergessener frühmittelalterlicher Fund aus dem Flusstal der Sasau

Der Streufund von zwei ganzen Keramikgefäßen und dem Fragment eines Eisenmessers (*Abb. 2*) aus Zruč nad Sázavou (Region Mittelböhmen, Bezirk Kutná Hora), der im Jahre 1963 gemacht und neulich genauer lokalisiert wurde (*Abb. 1:1*), wird bisher als vereinzelt bezeichnet (*Kostelníková 1964*). Mit Rücksicht auf das Spektrum der Gegenstände im Fundverband, ihre Datierung (Ende des 9.–10. Jahrhundert) und schließlich auch Fundstelle in einer Höhenlage über einem mäßigen Hang, der ins Tal des Flusses Sasau abfällt, handelt es sich höchstwahrscheinlich um einen Bestattungsort und um Funde aus unidentifizierten Gräbern. Diese Schlussfolgerung bestätigen auch die neuerworbenen Informationen von dem Sohn des Finders – die gefundenen Gegenstände stammen angeblich von mehreren Stellen der Fundamentgrube eines Familienhauses und könnten somit zur Ausstattung nicht nur von einem, sondern möglicherweise auch von zwei Gräbern gehört haben. Die Bauaktivitäten in der Umgebung haben zwar keine anderen Funde freigelegt, aber die Art von Durchführung der Erdarbeiten an unweiten Großbauten lässt zu, dass insbesondere die kleineren Grabobjekte völlig unbeachtet bleiben konnten. Ohne Rücksicht auf die beschränkten Interpretationsmöglichkeiten repräsentiert der Fund

bisher die allererste Spur der frühmittelalterlichen Besiedlung auf dem Gebiet der heutigen Stadt Zruč nad Sázavou. Aus einer breiteren Sicht handelt es sich um einen bisher vereinzelt Beleg für die historische Kolonisation an der Grenze zwischen mittlerem und unterem Flusstal der Sasau. Der Fund könnte auf einen Flussübergang von der dicht besiedelten Landschaft im Norden in das viel dünner bevölkerte Gebiet im Süden verweisen.

(Deutsch von Jana Kličová)

Abb. 1. Zruč nad Sázavou. 1 – Lage des frühmittelalterlichen Fundes aus dem J. 1963; 2 – das mit Wällen und Gräben befestigte mittelalterliche Areal; 3 – zum Schloss umgebaute hochmittelalterliche Burg

Abb. 2. Zruč nad Sázavou. Die im J. 1963 entdeckten frühmittelalterlichen Funde

Josef Bubeník, Renoirova 619, 152 00 Praha 5
bubjos@seznam.cz

Jiří Bernat, Ústav archeologické památkové péče středních Čech, Nad Olšínami 448/3, 100 00 Praha 10
jiri.bernat@uappsc.cz
